

Wielewaal profiteert van populier

Het leven van de wielewaal speelt zich grotendeels af in hoog bladerdak. Voor een bezoek aan een wielewaalnest is een ladder van een glazenwasser doorgaans te kort. Niet zo vreemd dus dat er maar weinig onderzoek naar de ecologie van de wielewaal is gedaan. Ecologische kennis is nodig, want de soort neemt in aantal af en staat op de Rode Lijst.

De wielewaal ziet er tropisch uit en dat is hij in feite ook: de enige vertegenwoordiger van de wielwalenfamilie die in gematigde zone voorkomt. Nederland bevindt zich nagenoeg aan de noordwestelijke rand van het verspreidingsgebied; verder westelijk is alleen in Engeland nog een kleine populatie te vinden. De soort is vooral algemeen in de continentale klimaatzone, noordelijk tot in Finland aan toe, waar warme zomers heersen. Grote populaties worden gevonden in Rusland en Wit-Rusland, Polen, Spanje, Duitsland, Hongarije, Roemenië en Oekraïne. Hoewel vooral in West-Europese landen de aantallen afnemen wordt de Europese populatie, die tussen de een en vijf miljoen paren groot is, door BirdLife International niet beschouwd als bedreigd. De Nederlandse populatie bedroeg in de jaren 1998 - 2000 zo'n 4000 tot 5000 paren. De trend sinds 1990 is echter negatief, waardoor het aantal nu dichterbij de 4000 zal liggen. De wielewaal staat op de Rode Lijst van 2004 in de categorie Kwetsbaar.

Grillig populatieverloop

Er zijn overigens duidelijke verschillen in trends tussen biotopen en regio's. Zo is de afname van de wielewaal het sterkst in Laag-Nederland, vooral in moerasbos. De soort lijkt toe te nemen op de noordelijke zandgronden van Groningen, Drenthe en Friesland, maar op de oostelijke zandgronden stabiliseren de aantallen. Daarentegen neemt in het midden en zuiden (Veluwe, Utrecht, Noord-Brabant, Limburg) de wielewaal in aantal af. In Flevoland lijkt de wielewaal na een bloeiperiode in de jaren tachtig en negentig nu ook af te nemen.

De wielewaal bewoont liefst vochtige, structuurrijke loofbossen; vaak zijn slechts een of twee boomsoorten dominant. Juist hier kunnen bladminnende insecten, waar wielwalen van profiteren, massaal voorkomen. Water in de buurt is een pre; rivierbegeleidende ooibossen, zoals je ze veel in Oost-Europa aantreft, vormen een ideale habitat. Periodieke overstromingen zorgen er voor een gevarieerd bos qua leeftijdsamenstelling en structuur (maar niet qua soort samenstelling), waarbij verschillende successiestadia naast elkaar worden gevonden.

Voorkeur voor grootbladige populiersoorten

In Nederland, Engeland en andere Noordwest-Europese landen zijn vooral populierbossen in trek, zoals de bossen in Flevoland. Hybride populiersoorten die vroeg in blad komen en massaal door insecten worden aangevreten, zijn favoriet. Wielwalen houden van veel randen en open plekken in hun broedgebied en mijden grote, aaneengesloten bossen. Toch vliegen ze niet graag over grote, open ruimtes en gebruiken ze in half-open landschappen liefst lanen en solitaire, hoge bomen om in naburige bospercelen te komen.

In onze contreien nestelen wielwalen meestal in een of twee soorten bomen; oostelijker en zuidelijker in zijn verspreidingsgebied zijn dat er meer. Volgens Engelse onderzoekers wordt de keuze van de nestboom voor een belangrijk deel bepaald door de mogelijkheden om het nest goed te camoufleren. Met name grootbladige populieren zijn daarom

geschikt; bomen als wilg, els en es minder. In Flevoland bleken vooral populieren gewilde nestbomen; de takken in de kronen zijn vaak schuin opgaand en hebben veel zijscheuten. Ze vormen ideale gaffels om de kenmerkende, buidelvormige wielewaalnesten in te bevestigen.

Overwinteringsproblemen onduidelijk

Over de problemen waar de wielewaal op trek en in het overwinteringsgebied op stuit is weinig bekend. De wielewaal is een uitgesproken langeafstandstrekker en een van de weinige soorten van ons land die vooral in Oost-Afrika overwintert, ten zuiden van de Sahel. Hoewel vroeger werd gedacht dat de wielewaal ook noordelijker, in de Guinée-zone overwintert, lijkt dat toch niet het geval te zijn. Wielewalen uit de westelijke populaties trekken via West-Afrika, getuige de vele waarnemingen in de trektijd. Hierna vliegen

ze oostwaarts via Kameroen, om vervolgens in zuidelijke richting verder te trekken, tot voorbij de evenaar.

De wielewaal overwintert, bijvoorbeeld in Zimbabwe, in bossen die vaak opener van structuur zijn dan die in het broedgebied. De soort wordt niet bedreigd door droogte in het overwinteringsgebied zelf, zoals veel trekvogels die in de Sahel overwinteren. Maar in hoeverre voortschrijdende ontbossing en intensivering van het landgebruik in de overwinteringsgebieden een rol spelen is onduidelijk. Bovendien moet ook de wielewaal in het voorjaar langs of over de Sahara heen, en die breidt zich zowel aan de noord- als aan de zuidzijde uit.

De rupsenpiek gemist?

Buiten de broedtijd is de wielewaal ook een besseneter, in de broedtijd leeft hij van insecten. Een breed scala aan insecten, maar toch vooral rupsen en vlinders; nachtvlinders wel te verstaan. Net als de koekoek eten ze ook behaarde rupsen. Deze worden in hun geheel aan de jongen gevoerd, terwijl volwassen vogels zelf de rups strippen voor ze hem opeten. De sterke afhankelijkheid van

een piek aan fytofage rupsen, zo prominent aanwezig in eenvormige loofbossen, zou weleens de sleutel kunnen zijn voor het verklaren van de fluctuaties in aantallen én in de achteruitgang in de laatste tien tot vijftien jaar. Het doet denken aan het verhaal van de bonte vliegenvanger. Een soort die vaak de rupsenpiek mist, omdat hij tegenwoordig te laat aankomt in het broedgebied en daardoor te weinig jongen grootbrengt. De vervoegde rupsenpiek is het gevolg van het steeds vroeger in blad komen van de bomen. Wellicht maakt de wielewaal, immers een langeafstandstrekker pur sang, dezelfde mismatch als de bonte vliegenvanger.

Als warmteminnende soort is de wielewaal sowieso gevoelig voor koud en nat weer in mei en juni. Dat geldt niet alleen voor de legselgrootte en overleving tijdens de jongenfase: ook balts en nestbouw stoppen bij dergelijk weer en worden uitgesteld, vermoedelijk omdat wielewalen hun energie nodig hebben om te overleven. Aangezien wielewalen maar één broedsel per jaar hebben is het dus erop of eronder; een verloren broedseizoen is maar zo gebeurd.

Het blijft dus spannend wat de wielewaal de komende jaren, met het veranderende klimaat, in Nederland gaat doen. De meest praktische beschermingsmaatregel bestaat daarom voorlopig uit het in stand houden en creëren van geschikte habitats: vochtige loofbossen van voldoende oppervlakte. En natuurlijk de door natuurbeschermers vermaledijde populierplantages, want daarvoor – zo weten we inmiddels – trekt de wielewaal zijn neus beslist niet op. ●

